

राज्यातील सर्व शाळांमध्ये “महाराष्ट्रातील वाचन चळवळ” हा उपक्रम राबविणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
शासन निर्णय क्रमांक संकीर्ण-२०२३/प्र.क्र.३६०/एसडी-४

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.

दिनांक:-२२ नोव्हेंबर, २०२३.

संदर्भ:- महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई यांचे पत्र क्र.जा.क्र.मप्राशिप / सशि / ग्रंथालय / २०२३-२४ / २८५९, दिनांक १८.१०.२०२३.

प्रस्तावना :-

व्यक्ती उन्नतीला, समाज विकासाला, राष्ट्र उत्कर्षाला वाचन आवश्यक आहे. वाचन हे एक महत्वाचे मूलभूत कौशल्य आहे. वाचन संज्ञानात्मक विकासाला चालना देते. पुढील आयुष्याच्या शैक्षणिक यशाचा अंदाज लावते. बोलली जाणारी भाषा मुले नैसर्गिकरित्या शिकतात, पण वाचन जाणीवपूर्वक शिकले पाहिजे. मुले सामान्यतः इयत्ता २ री पर्यंत वाचायला शिकतात, परंतु National Achievement Survey (NAS)- २०२१ राज्य अहवाल सूचित करतो की, इयत्ता ३ री मधील ३०% पेक्षा जास्त मुले राज्यात लहान मजकूर वाचू शकत नाहीत. इयत्ता ५ वी पर्यंत ४१% मुले त्यांच्या ग्रेड-स्तरासाठी योग्य मजकूर वाचू शकत नाहीत आणि ८ वी पर्यंत ४३% पर्यंत वाचतात. तथापि, लहानपणापासूनच मुलांना कथा पुस्तके (विशेषतः त्यांच्या मातृभाषेत) वाचनाच्या अनेक संधी उपलब्ध करून देऊन हे चित्र बदलू शकते. २०२० पासून, राज्य शासन "गोष्टींचा शनिवार" या वाचन मोहिमेद्वारे आणि अलीकडेच छत्रपती संभाजीनगर जिल्ह्यात उर्दू वाचन कार्यक्रमाद्वारे प्राथमिक शाळेतील मुलांमध्ये वाचनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी युनिसेफसोबत काम करत आहे. आनंददायी वाचनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी राज्य शासन, युनिसेफ व रिड इंडिया यांच्या संयुक्त भागीदारीत " महाराष्ट्रातील वाचन चळवळ" हा उपक्रम राज्यातील सर्व शाळांमध्ये राबवण्याकरिता महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई यांचेकडून वरील संदर्भीय पत्रान्वये शासनास प्रस्ताव प्राप्त झाला आहे. सदर प्रस्तावास अनुसरून राज्यातील सर्व शाळांमध्ये “महाराष्ट्रातील वाचन चळवळ” हा उपक्रम राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

राज्यातील सर्व शाळांमध्ये “महाराष्ट्रातील वाचन चळवळ” हा उपक्रम राबविण्यास या शासन निर्णयान्वये मान्यता देण्यात येत आहे. सदर वाचन चळवळ उपक्रमाचा उद्देश, सहभागी घटक व अंमलबजावणी करणारी यंत्रणा, उपक्रमाची उद्दिष्टे, सदर उपक्रमाची रुपरेषा, सदर उपक्रमांतर्गत राबविण्यात येणारे उपक्रम आणि आर्थिक तरतूद खालीलप्रमाणे राहिल:-

१. वाचन चळवळ उद्देश:-

सन २०२६ पर्यंत महाराष्ट्रातील इयत्ता ३ री पर्यंतचे प्रत्येक मूल समजपूर्वक ओघवते वाचन करू लागेल, इयत्ता ८ वी मधील प्रत्येक मुल "शिकण्यासाठी वाचू शकेल" असे सुनिश्चित करणारी आनंददायी वाचनाची लोक चळवळ निर्माण करण्याचा उद्देश आहे.

२. वाचन चळवळ राबविणारे सहभागी घटक :-

१. शालेय शिक्षण विभाग, महाराष्ट्र राज्य २. UNICEF ३. रीड इंडिया ४. प्रथम बुक्स

वरील संस्थाच्या मदतीने सदर उपक्रमाची अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई यांची राहिल.

३. चळवळीची उद्दिष्टे:-

१. वाचनाचे महत्त्व सांगणे आणि इयत्ता ३ री पर्यंत प्रत्येक मुलाला वाचन कौशल्य प्राप्त करून घेणे व वाचायला शिकविणे.
२. मुलांना वाचनाच्या संधी उपलब्ध करून देण्यासाठी लोकसहभागानुसार कार्यक्रमांला प्रसिद्धी देऊन एक लोक चळवळ उभी करणे.
३. वाचनाची आवड मुलांमध्ये रुजविण्यासोबतच वयोगटानुसार मुलांना मराठी भाषेतील दर्जेदार साहित्य उपलब्ध करून देणे व त्याद्वारे मराठी भाषेचा नवीन वाचक वर्ग तयार करण्यास मदत करणे.
४. वाचनाद्वारे मुलांवर चांगले संस्कार घडवणे.
५. कथा, कविता, कादंबरी, नाटके, ज्यातून रसग्रहण दृष्टी प्राप्त होते. यातून मुलांमध्ये रसास्वाद घेण्याची वृत्ती निर्माण करणे
६. मुलांमध्ये नैतिक मुल्यांची रुजवण करणे.

४. उपक्रमाची रुपरेषा :-

(अ) राज्यस्तरीय वाचन चळवळीचा शुभारंभ:- मा. मुख्यमंत्री, मा. उप मुख्यमंत्री तसेच मा. मंत्री (शालेय शिक्षण) यांचे हस्ते महाराष्ट्रातील वाचन चळवळीचा अधिकृत शुभारंभ होईल. सदर चळवळीच्या शुभारंभाचा दिनांक व ठिकाण राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई हे शासन मान्यतेने निश्चित करतील. शुभारंभाच्या कार्यक्रमात निवडक मुलांचे कथाकथन आणि कथा वाचन, वाचन चळवळीची ओळख करून देणारा लघु चित्रपट व मान्यवरांचे मार्गदर्शन इ. कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाईल.

(ब) जिल्हास्तरीय वाचन चळवळीचा शुभारंभ:- राज्यस्तरीय वाचन चळवळीच्या शुभारंभानंतर शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) हे राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई यांच्या मान्यतेने दिनांक ठरवून संबंधित जिल्ह्याचे मा. पालकमंत्री यांचे हस्ते जिल्ह्यात वाचन चळवळीच्या शुभारंभ करतील. या शुभारंभामध्ये प्रत्येक शाळा नजिकच्या शासकीय ग्रंथालयास जोडण्याच्या उपक्रमाची प्रत्यक्ष सुरुवात करण्यात येईल. यासंदर्भातील सविस्तर सूचना आयुक्त (शिक्षण) यांचे पत्र क्र.आशिका/२०२३/विद्यार्थी वाचन साहित्य/ना.उ./१०६/७९, दिनांक ३ जानेवारी, २०२३ अन्वये सर्व उप संचालक (शिक्षण) व शिक्षणाधिकारी यांना देण्यात आल्या आहेत.

(क) वाचन संस्कृतीचा महायज्ञ:- या कार्यक्रमाद्वारे वाचन चळवळीला वाचन संस्कृतीचा महायज्ञ असे रुप दिले जाईल. यामध्ये प्रत्येक आठवड्यात एक विषय / थीम निश्चित करून त्यावर आधारित पुस्तकांचे शाळांमध्ये वाचन करणे, वक्तृत्व स्पर्धा, लेखन स्पर्धा इ. चे आयोजन करणे. मुलांना यासंदर्भात १ ते २ मिनिटाचे व्हिडीओ करून ते सुयोग्य साईटवर अपलोड करण्यास प्रोत्साहित करणे, त्याबाबतची स्पर्धा व पारितोषिके (पुस्तक स्वरूपात) प्रदान करणे.

(ड) शाळांचा सहभाग :- राज्यातील सर्व शासनमान्य व खाजगी शाळांचा या उपक्रमांमध्ये सहभाग असेल. (खाजगी शाळांना पुस्तके अनुज्ञेय होणार नाहीत) वर्षभरात ठराविक तारखा निश्चित करून या तारखांना प्रत्येक

शाळेत वाचनाचे खास वर्ग / कार्यक्रम आयोजित केले जातील. यामध्ये विद्यार्थी पुस्तकांची देवाणघेवाण करतील.

(इ) ऑनलाईन प्लॅटफॉर्म (online platform) :- युनिसेफ / रिड इंडिया यांच्या सहकार्याने ऑनलाईन प्लॅटफॉर्म विकसीत करून त्यावर Video, Audio, Short essay इ. स्वरूपात विद्यार्थ्यांकडून प्रतिसाद मिळविणे जेणे करून जास्तीत जास्त मुलांना या उपक्रमामध्ये सहभागी होण्याची प्रेरणा मिळू शकेल.

(ई) ब्रँड अम्बेसेडर (Brand Ambassador) नियुक्त करणे:- या उपक्रमास सर्वसामान्य लोकांचा सहभाग वाढविण्याच्या दृष्टीकोनातून समाजाच्या सर्व क्षेत्रातील मान्यवर व्यक्तींना राज्यस्तरीय व क्षेत्रीय स्तरावर Brand Ambassador म्हणून राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई हे त्यांच्या स्तरावर नियुक्त करतील.

(उ) मिडिया प्लॅटफॉर्मचा सहभाग:- बहुविध मीडिया प्लॅटफॉर्म आणि विभागांद्वारे जनजागृती निर्माण करण्यासाठी समाजात वाचनाच्या महत्त्वाविषयी जागरूकता निर्माण करण्यासाठी आणि मुलांना प्रिंट व पुस्तकांच्या संपर्कात आणण्यासाठी माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय (DGIPR) च्या मदतीने मीडियाचा वापर केला जाईल. याबाबत प्रचार आणि प्रसार करण्यासाठी सामुदायिक रेडिओ स्टेशन, एफएम रेडिओ पॅनेल, प्रिंट/ डिजिटल मिडिया आणि टीव्ही, रेल्वे स्थानके आणि इतर सार्वजनिक जागांवर पोस्टर्स इत्यादींचा वापर करून मोहिमेचा प्रचार व प्रसार करण्यात येईल.

ऊ) लोकांच्या प्रयत्नांना प्रसिद्धी :- समाजाला पूर्णपणे गुंतवून ठेवण्यासाठी, मुलांना चांगल्या दर्जाची पुस्तके उपलब्ध करून देण्यासाठी सृजनशील कल्पनांना चालना देणाऱ्या स्पर्धा आयोजित केल्या जातील. लोकांच्या प्रयत्नांना प्रसिद्धी दिली जाईल, ज्या ग्रामपंचायती आणि स्थानिक स्वराज्य संस्था आपल्या गावातील / शहरातील सर्व मुले इयत्ता ३ री पर्यंत वाचू शकतात असे घोषित करतील व सदर विद्यार्थ्यांना प्रसिद्धी दिली जाईल. तसेच स्पर्धेचे निरोगी वातावरण तयार करून पुरस्कृत केले जाईल. राज्य आणि जिल्हास्तरीय पुरस्कार देण्यात येतील आणि त्यासाठी स्थानिक नेत्यांना प्रोत्साहन आणि बक्षीस देण्यात येईल.

५. या उपक्रमांतर्गत शालेय स्तरावर खालील उपक्रम राबिण्यात येतील:-

वाचनाला चालना देण्यासाठी आणि मुलांना वाचनाची सवय लावण्यासाठी वाचनाबाबत शाळांसाठी राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई यांच्या स्तरावर मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करण्यात येतील. या उपक्रमांतर्गत शालेय स्तरावर खालील उपक्रम राबिण्यात येतील:-

अ) साप्ताहिक दोन वाचन तासिका:-

शिक्षण विभाग, भारत सरकार यांच्या मार्गदर्शक तत्त्वांनुसार, प्रत्येक शाळेच्या वेळापत्रकात आठवड्यात २ वाचन तासिका समाविष्ट करण्यात येतील. यापैकी, गोष्टींचा शनिवार उपक्रमाचा एक भाग म्हणून शनिवारी एक तासिका नियोजित केली जाईल आणि दुसरी तासिका SCERT/MPSP द्वारे प्रदान केलेल्या श्रेणीबद्ध गायक/पुस्तकांच्या माध्यमातून भाषेच्या विकासास चालना देण्यात येईल.

ब) गोष्टींचा शनिवार :- गोष्टींचा शनिवार या उपक्रमांतर्गत सर्व शाळांमध्ये दर शनिवारी ई-पुस्तके उपलब्ध करून दिली जातात. ही ई-पुस्तके राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे द्वारे सर्व शालेय भाषांमध्ये उपलब्ध करून दिली जातील आणि त्यात पुस्तकासोबत प्रोत्साहन देणारे उपक्रम समाविष्ट केले जातील.

क) आनंदाचा तास :-

ड्रॉप एव्हरीथिंग अँड रीड (DEAR) यात विद्यार्थी आणि शिक्षक दोघांसाठी वर्गाच्या वेळापत्रकात नियमितपणे बाजूला ठेवलेल्या वेळेचा उपयोग केला जातो. भारतातील काही खाजगी शाळांसह अनेक देशांमध्ये याचा सराव केला जातो. या उपक्रमांतर्गत, शाळेच्या वेळापत्रकात किंवा शाळा सुरु होण्यापूर्वी १५-२० मिनिटे शिक्षक आणि मुलांसाठी कथा पुस्तके वाचण्यासाठी आनंदाचा तास वेळ पत्रकात समाविष्ट केला जाईल. त्यानंतर मुलांना कथेचा सारांश देण्यास, त्यांचे आवडते पात्र चित्रित करण्यास किंवा इतर अशा मजेदार कृती करण्यास सांगितले जाईल.

ड) उपलब्ध ऑप्स आणि डिजिटल संसाधनांच्या वापरास प्रोत्साहन देणे :-

शाळेच्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये इतर डिजिटल संसाधनांचा समावेश असेल जसे की प्रथम बुक्स स्टोरीव्हीवर पोर्टल आणि गुगल बोलो ऑप, मुलांना विविध भाषांमधील विविध बालसाहित्य सहज उपलब्ध करून देता येईल. त्याचप्रमाणे समग्र शिक्षा अंतर्गत विविध शाळांना देण्यात आलेले ICT Lab, Tablet, TV sets इ. च्या माध्यमातून ई. साहित्य उपलब्ध करून दिले जाईल.

इ) रीड इंडिया सेलिब्रेशन उपक्रम :-

या उपक्रमांतर्गत, रीड इंडिया सेलिब्रेशनच्या आयोजकांच्या भागीदारीत शाळांना रीड इंडिया सेलिब्रेशन (RIC) उपक्रमात सहभागी होण्यासाठी प्रोत्साहित केले जाईल. रीड इंडिया सेलिब्रेशनचा उद्देश मुलांना स्वतंत्रपणे विचार करण्यास आणि कार्य करण्यास सक्षम होण्यासाठी अवांतर वाचनाची शैक्षणिक पुस्तके वाचण्यास प्रोत्साहित करणे आहे. या उपक्रमांतर्गत, शाळेतील त्यांच्या विद्यार्थ्यांना कार्यक्रमात सहभागी होण्यासाठी स्वेच्छेने साइन-अप करण्यास सांगितले जाईल, जेथे त्यांना रीड इंडियाच्या या उपक्रमासाठी स्वतंत्र पोर्टलवर नोंदणी करावी लागेल. विद्यार्थ्यांनी वाचलेल्या पुस्तकांच्या मुख्य संदेशांचा सारांश देणारा २ मिनिटांचा व्हिडिओ देखील अपेक्षित आहे. प्रत्येक जिल्ह्यात प्रत्येक आठवड्यात प्राप्त होणाऱ्या व्हिडिओ (Video) मधून सुयोग्य व्हिडिओची निवड करून अशा निवडक व्हिडिओ ना पारितोषिके प्रदान केली जातील.

(ई) ग्रंथोत्सव व पुस्तकांचे प्रदर्शन:-

शिक्षणाधिकारी हे संबंधित यंत्रणेशी समन्वय साधून जिल्हास्तरावर ग्रंथोत्सवाचे आयोजन करतील. तसेच जिल्हास्तरावर पुस्तकांचे प्रदर्शन आयोजित करतील. सदर पुस्तकांच्या प्रदर्शनास शाळा भेट घेतील याची दक्षता शिक्षणाधिकारी घेतील.

उ) या उपक्रमाकरीता समग्र शिक्षा अंतर्गत Library Grant, Community Mobilization & MMMER मधून सर्व शासकीय शाळेतील विद्यार्थ्यांना वयोगटानुसार पुस्तके संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांच्या मान्यतेने उपलब्ध करून देण्यात येतील. याव्यतिरीक्त दहा प्रवर्गातील दहा पुस्तकांची यादी संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे प्रसिध्द करतील. तसेच विद्यार्थी व शिक्षक हे राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांना पुस्तकांची शिफारस करतील व सदर शिफारसी राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे यांच्या स्तरावर पुस्तकांची निवड करतांना विचारात घेण्यात येतील.

६. आर्थिक तरतूद:-

महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषदेच्या दिनांक ०७.०६.२०२३ रोजीच्या कार्यकारी समितीच्या बैठकीतील ठराव क्रमांक १०८५ नुसार "महाराष्ट्रातील वाचन चळवळ" या उपक्रमाकरिता येणाऱ्या खर्चाबाबत आर्थिक तरतूद मंजूर केली आहे. सदर मंजूर तरतूदीतून या उपक्रमाचा खर्च भागविण्यात यावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३११२२१६१२४२८९२१ असा आहे. हा शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(इ.मु. काझी)

सह सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. उपमुख्यमंत्री (गृह) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. उपमुख्यमंत्री (वित्त) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. मा. अध्यक्ष, विधानसभा, महाराष्ट्र, मुंबई.
६. मा. सभापती, विधानपरिषद, महाराष्ट्र, मुंबई.
७. मा. मंत्री (शालेय शिक्षण), यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
८. मा. विरोधी पक्षनेते, विधानपरिषद/विधानसभा, विधानभवन, मुंबई.
९. प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांचे स्वीय सहाय्यक
१०. आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
११. राज्य प्रकल्प संचालक, महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई.
१२. संचालक, राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे
१३. शिक्षण संचालक (प्राथमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१४. शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
१५. निवड नस्ती